

Typografiens brugskunstner

STEEN EILER RASMUSSEN OG BOGEN

AF POVL ERIK SKRIVER

Steen Eiler Rasmussen var i begyndelsen af 20'erne en flittig skribent i tidsskriftet *Architekten*. Tidsskriftets redaktør var arkitekten Kay Fisker, der havde givet bladet en fornem, nyklassicistisk opsætning, en lovbundet form, der svarede godt til præsentationen af tidens bygninger. Den let monumentale stil passede derimod dårligt som ramme om en livlig debat eller tekniske meddelelser. *Architekten* var et næsten værgeløst offer for rapmundede kritikere, blandt dem Poul Henningsen.

Steen Eiler Rasmussen var optaget af de fagpolitiske problemer, en dygtig og skarp debattør. Det var i de tider, da »Poul Henningsen havde lavet messingmøbler, der forenede det unyttige med det ubehagelige«. Citatet er fra en spidsartikel, skrevet af Steen Eiler Rasmussen i *Architekten* 1927, da han var blevet tidsskriftets redaktør. Og det stod ikke i en nyklassicistisk ramme, men i det typografisk helt nyformede *Ugehæfte*.

*Arkitekt og
forfatter*

Steen Eiler Rasmussens baggrund som typografisk tilrettelægger er, at han på samme tid er arkitekt og forfatter. Han er funktionalisten, der ikke alene kræver en æstetisk, men også en brugsrigtig form. *Ugehæftets* nye udformning var stærkt præget af respekten for opgavens rationelle indhold. Ved den tospaltede opsætning kunne man som i en avis sætte artikler af forskellig længde omløbende, de kortere linjelængder gjorde det muligt at anvende en mindre skrift – med en bedre økonomi til følge. Den tospaltede opsætning muliggjorde også en bedre udnyttelse af siden, der med de smalle margener afveg meget fra samtidens idealer.

I *Maanedshæftet* bevarede Steen Eiler Rasmussen stort set den gamle opsætning, og karakteriserede derved en forskel, som gjorde det til den mere prestigemæssige udgave af *Architekten*. Først da han i 1933 forlod redaktørstolen, fik *Maanedshæftet* en ny, asymmetrisk opsætning.

I 1931 tilrettelagde Steen Eiler Rasmussen havearkitekten C. Th. Sørensens bog, *Parkpolitik i Sogn og Købstad*. Her viser han endnu tydeligere sin funktionalistiske holdning til typografien. Han anvendte en asymmetrisk opsætning med en bred

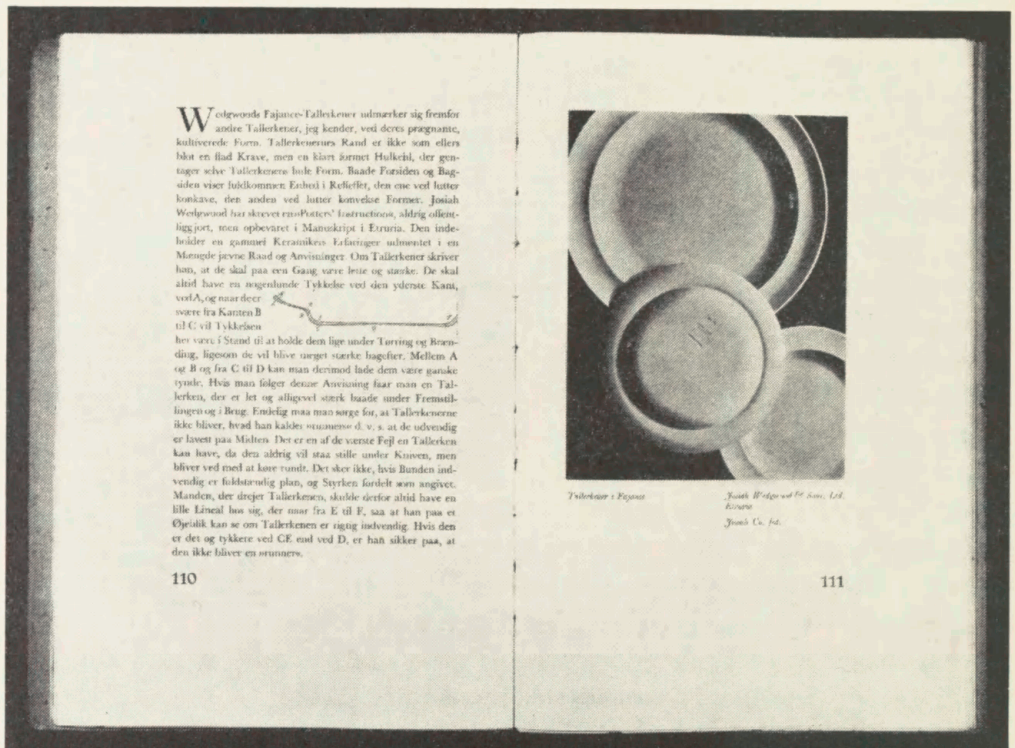
øvede en betydelig indflydelse i hele Europa. Hans interesse var snarere rettet mod England.

Gennem sit arbejde med tidsskriftet *Architekten* var han kommet i forbindelse med F. Hendriksens Reproduktionsatelier, endnu mens den gamle xylograf levede. Både F. Hendriksen og hans to sønner kan have skærpet Steen Eiler Rasmussens sans for de kunstneriske og håndværksmæssige krav, der kan stilles til bogtilrettelægger og producent. Han er nok funktionalist men er aldrig faldet for den funktionelle formalisme, der populært kaldes funkis. Det er den levende, funktionelle tradition, som man bl. a. kan finde den i England, der har ledet ham i hans arbejde. Han har f. eks. altid undgået de tyske groteskskrifter, der næsten var synonyme med Bauhaus-stilen, og har i stedet foretrukket de engelske antikvaskrifter. Og han har overbevisende talt for anvendelsen af disse skrifter – først og fremmest på grund af deres brugskvaliteter.

Det er næppe tilfældigt, at Steen Eiler Rasmussens evner og erfaringer som typografisk tilrettelægger første gang kommer til fuld udfoldelse, da han skrev og udformede bogen *Britisk Brugs-kunst*. Det er blevet en klassiker i moderne, dansk typografi.

Xylograf
F. Hendriksen

Britisk
Brugskunst

I forbindelse med den britiske industrimesse i København i 1932 holdtes en udstilling af britisk brugskunst i Kunstindustrimuseet. Den lille museumsudstilling samlede langt større interesse end industrimesse. Æren herfor må nok først og fremmest tillægges Steen Eiler Rasmussen, der med sit indgående kendskab til britisk brugskunst havde udvalgt industri- og håndværksprodukter fra 200 britiske virksomheder.

Efter udstillingen udarbejdede Steen Eiler Rasmussen for Kunstindustrimuseet en bog med et lille udvalg af typiske ting fra udstillingen. Det var gjort med fornemmelse for det pædagogiske i opgaven. Hvert billede blev ledsaget af en kort og fængslende tekst, der satte tingene i relation til håndværks-traditioner og britisk livsform.

Bogen er i sig selv et stykke brugskunst. I hvert opslag er højresiden optaget af et fotografi, og den ledsagende tekst er placeret på venstre side. Tekst og billede følges ad. Teksten er sat med Baskerville, 14 punkt med 2 punkt skydning, altså med en ret stor skrift, men vel afbalanceret med illustrationerne, der næsten alle gengiver tingenes detaljer i stort mål. Teksterne er skrevet uden afsnit og forfattet, så linjeudgangen i sidste linje kun i et par tilfælde er under to tredjedels linjelængde. En smukkere klumme er sjældent set. Også detaljerne, pagina og billedunderskrifter, er velplejede.

Papiret er ukrideret, mat glittet og af en homogen, træfri masse med dennes naturlige, ublegede toning. Autoklicheernes rastertæthed er nøje afpasset til papiret: tilstrækkeligt tæt til at punkterne ikke ses med det blotte øje, og tilstrækkelig åben til at papiret kan modtage det fulde tryk.

Her kan man virkelig tale om en forening af de æstetiske, de håndværksmæssige og de brugsmæssige krav. Denne bog, som har fået talrige efterlignere, var ved sin fremkomst næppe så højt værdsat. Den kunne i slutningen af 30'erne erhverves i Kunstindustrimuseet for en krone.

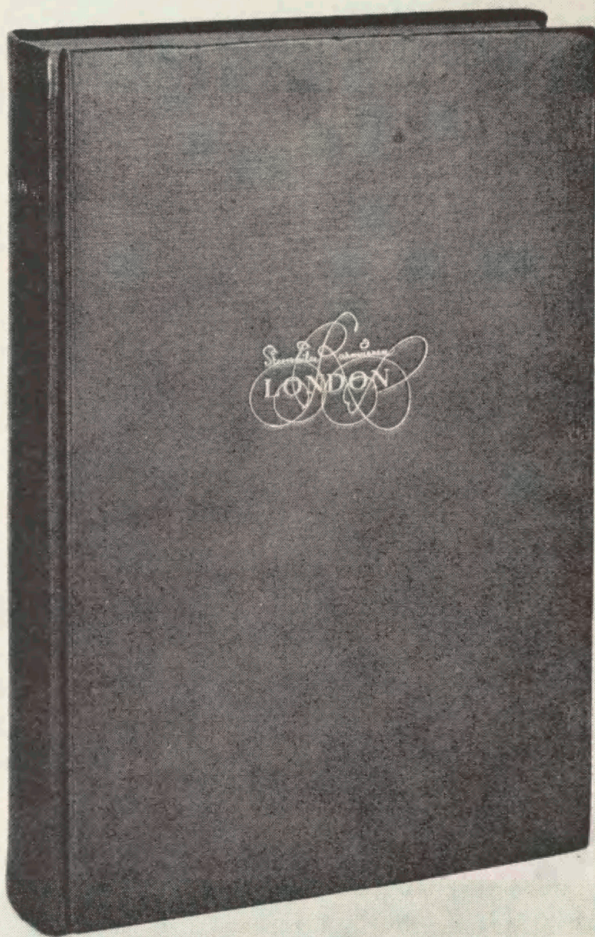
Steen Eiler Rasmussen holdt i begyndelsen af 30'erne en række forelæsninger om London. I bearbejdet form blev de i 1934 udgivet i bogform med titlen *London*. Manuskriptets oprindelse har præget udformningen, bogen er delt i 18 afsnit, svarende til forelæsningerne, og teksten har bevaret talesprogets form. Lysbillederne er erstattet af et mindre antal illustrationer, hvoraf mange er forfatterens egne fotografiske optagelser. Tilrettelægnings af en sådan bog er ikke nogen let opgave.

*Bogen om
London*

Det meget forskelligartede illustrationsmateriale, som helst nogenlunde skal følge teksten, indbyder ikke til alt for konsekvent, æstetisk behandling. Bogen er heller ikke blevet et typografisk mesterværk, men den hæver sig alligevel højt over samtidens lærebøger, som den vel bør sammenlignes med.

Forfatteren har valgt en bred klumme, der fylder siden godt ud, og har derved skaffet god plads til illustrationerne inden for tekstklummens rammer. Den store linjelængde er acceptabel, fordi der er valgt en skriftstørrelse, som ikke giver mere end ti ord pr linje. Skriften er Baskerville antikva. Papiret er træfrit, ukrideret, matglattet fra Papirfabrikken i Silkeborg.

Bogen er i meget høj grad disponeret i opslag, således at der

Indbinding i
rød shirting
med guldtryk

Blåt shirtings-
bind med
guldtryk

trods det forskelligartede illustrationsmateriale hele tiden har kunnet skabes balance mellem de to sider, læseren har for øje.

Den indbundne udgave i rød shirting er på forsiden smykket med et tilsyneladende abstrakt motiv. Det er imidlertid forfatterens underskrift, hvis stærkt forsirede R i store slyng indrammer ordet London.

Denne omtanke for etiketten, der giver bogen dens udvendige signatur, genfinder man i to små bøger, som Steen Eiler Rasmussen skrev og tilrettelagde under krigen. *En Bog om noget andet* udsendtes i 1940, *I Danmarks Have* er fra 1941. Begge bøger er indbundet i blå shirting med en meget fin tekstur. Begge er på forsiden forsynet med en etikette, udført i stempeltryk og guld. Skriften, titel og forfatternavn er udsparret i stemplet og kommer til at stå frem i relief i lærredets blå farve. Rygtitlerne er udført på lignende måde. Det er en elegant detalje, men også en fornuftig, håndværksmæssig

*En Bog om
noget andet*

disposition. Det prægede guld holder godt på det bløde lærredsbind.

Begge bøger indeholder små essays, kultiveret underholdning, f. eks. i en sen aftenstund før end man lægger sig til at sove. Bøgernes format, 12×19,6 cm, gør dem let håndterlige. – Skriften er stor, sat med rigelig skydning, så den kan læses selv under vanskelige forhold. Det var dengang, man havde 15 lys pærer i lamperne. I *En Bog om noget andet* findes i det første kapitel nogle betragtninger om bogkunsten. De er tillagt en tjenende person i et engelsk hotel, men er helt åbenbart forfatterens egne. I disse betragtninger finder man bl. a. motiveringen for den rigelige undermargen, der er anvendt i de to bøger. Den skal give plads til læserens tommelfinger.

Medens Steen Eiler Rasmussen i næsten alle de bøger, han både har skrevet og tilrettelagt, har lagt lige stor vægt på form og indhold, så har han i *Billedbog fra en Kinarejse* helliget den typografiske udformning hele sin opmærksomhed. Den blev udsendt i 1935 som en julehilsen fra Bianco Lunos Bogtrykkeri. Indholdet er, ifølge forfatterens forord, en fordringsløs rejse-dagbog. Opgavens karakter, en hilsen fra et bogtrykkeri, indbød til at vise det ypperste på bogtrykkunstens område. Og det er

Kinarejsen

da også formen, og ikke indholdet, der har gjort den til en bibliofil sjældenhed. Den danske bogproduktion var på det tidspunkt så karakterløs, så man har vanskeligt ved at forestille sig det i dag. Midt i denne tristhed blev Kinarejsen en opmuntning til at lægge mere vægt på bøgernes udformning. En beskrivelse af bogen kan kun give et fattigt indtryk af dens kvalitet. Det er samspillet mellem papir og tryk, mellem sideformat og klumme, mellem illustrationer og sats, der giver den dens kunstneriske kvalitet. På det svagt gullige bølgepapir står streg og skrift levende og udtryksfuldt. Den kursiverede Baskerville harmonerer smukt med de spinkle pennetegninger og associerer sig med teksten, der stammer fra håndskrevne dagbogsoptegnelser.

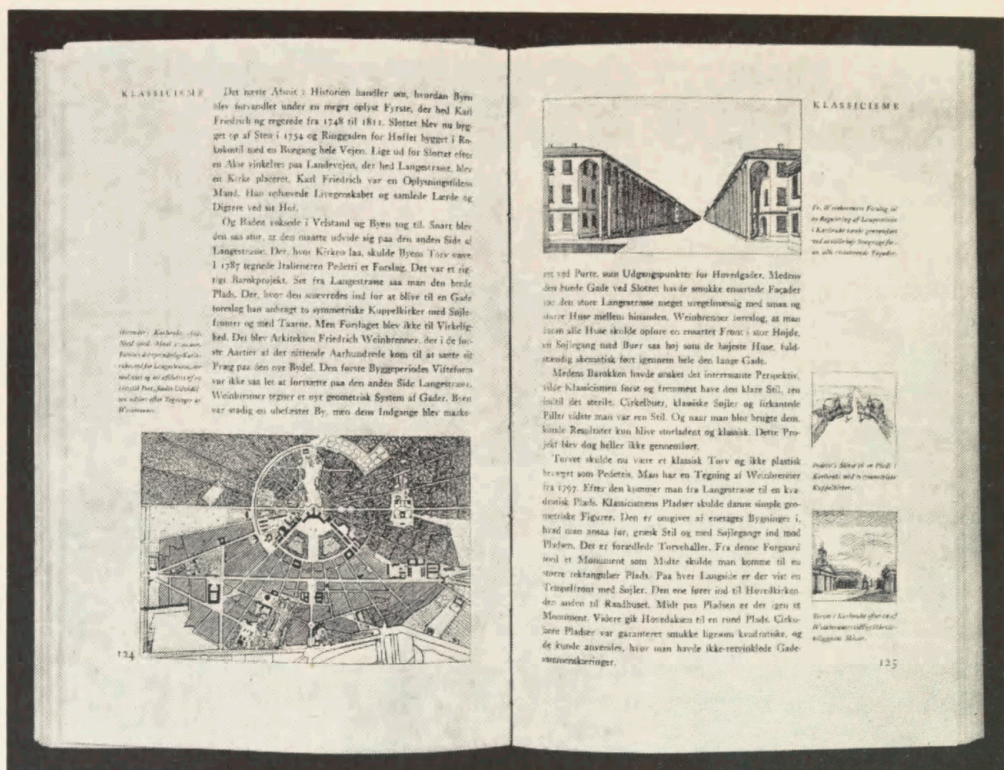
Billedbog fra en Kinarejse er, som iøvrigt også *Britisk Brugskunst*, senere kommet i nye udgaver, i henholdsvis 1958 og 1965. Disse udgivelser i mindre format og med forskellige typografiske ændringer tåler ikke sammenligning med originaludgaverne.

Blandt de mange bøger, Steen Eiler Rasmussen har skrevet og tilrettelagt, indtager *Byer og Bygninger* en særstilling. Den udkom i 1949 og er måske det ypperste, han har præsteret på bogkunstens område. I denne bog har han udløst sin erfaring og kunnen i en tilrettelægning, hvor brugskvaliteter og bogæstetik er forenet i sjælden grad.

Byer og Bygninger

Bogens formål er at få læseren til at opfatte byer som helheder, at kunne se enkelthederne som dele af store træk. I denne bog, der er fyldt med smukke enkeltheder, har forfatter og tilrettelægger bestræbt sig på at underordne detaljen bogens helhed. Alle illustrationer er stregætsninger, der med den største omhu er udført, så de trods de store forskelle i tema, målestoksforhold og oprindelig tilblivelsesteknik, optræder med samme grafiske vægt. Som grundlag for ætsningerne er f. eks. anvendt gamle kobberstukne bykort og prospekter, gamle pennetegninger af bl. a. Claude Lorrain samt forfatterens byskildringer i sirlige pennetegninger. Og endelig er moderne byplaner og mere teknisk betonedede bygningsskildringer omtegnet til anvendelse i denne bog.

Opsætningen er asymmetrisk med tekstklummerne anbragt mod midten og de smalle marginalklummer yderst. Igen har Steen Eiler Rasmussen anvendt en linjelængde med gennemsnitlig ti ord. Skriftbilledet er spinkelt og i fin harmoni med

illustrationerne, der er udført i tre præferencebredder, den fulde klumme, tekstklummens og marginalklummens. Illustrationerne i den smalle klumme har karakter af notater, svarende til de her anbragte kommentarer, litteraturhenvisninger og billedtekster, der er sat i en lille kursivskrift.

Også bogens omslag og titelblad er formet i slægt med Steen Eiler Rasmussens bedste, tidligere arbejder og viser som disse en inspiration fra engelsk typografi.

Godt en snes bøger og andre publikationer har Steen Eiler Rasmussen tilrettelagt typografisk, og næsten alle med sikker hånd. Bogen *Om at opleve Arkitektur* er mærkelig nok en undtagelse, den forekommer svag og usikker i den typografiske udformning. Men det kan ikke aflede opmærksomheden fra den gode indflydelse, Steen Eiler Rasmussen har øvet på den danske bogproduktion. Han har styrket den brugskunstneriske linje og påvist, at de kunstneriske muligheder ikke er forbeholdt monumentalbogen. Han har lært os at kultivere bogen.

Byer og Bygninger

Om at opleve Arkitektur